

DAVLATNING IQTISODIYOTDAGI ROLI VA UNING BOZOR MEXANIZMLARIGA TA'SIRI

Farg'ona Davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Bugalteriya hisobi yo'nalishi

25.92 guruh talabalari

Anvarov Xojakbar va Dostonov Omadbek

Annotatsiya: Bozor iqtisodiyoti taraqqiy topgan davlatlar va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi davrlar, zamonlar o'zgarishi sari har bir iqtisodiyotni boshqarishda davlatning roli hamda uning bozor mexanizmlariga ta'siri tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi. Iqtisodiy hayotda davlatning samarali ishtirok etishi, hukumat faoliyati orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish, ijtimoiy adolat va taraqqiyotni ta'minlash bozor iqtisodiyotining muhim tamoyillaridan biridir. Davlat iqtisodiy jarayonlarda to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita qatnashadi, bozor mexanizmlari va makroiqtisodiy tartibga solish vositalari orqali iqtisodiy o'sishga, resurslardan oqilona foydalanishga, tadbirkorlik muhitini mustahkamlashga keng yordam beradi.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy tartibga solish, fiskal siyosat, monetar siyosat, bozor mexanizmlari, raqobat, iqtisodiy o'sish, davlat ishtiroki, moliyaviy nazorat.

Bozor iqtisodiyotining asosiy xususiyati tovar va xizmatlarning narxlari talab va taklif asosida shakllanishidir. Davlat kuchi esa ushbu jarayonlarni adolatli va samarali yo'naltirib, tartibga solishda muhim vositalarni taqdim etadi. Iqtisodiyotni rivojlantirishda davlat har xil yo'nalishlarda faoliyat yuritadi. Birinchisi — iqtisodiyotni priyomiy tartibga solishdan iborat bo'lib, mamlakatda umumiy iqtisodiy siyosatni belgilash, fiskal va monetar siyosat vositalarini yuritish, byudjet mablag'lari taqsimotini amalga oshirish davlat vakolatidagi masalalardir. Shu orqali davlat inflyatsiya, ishsizlik darajasi, iqtisodiy o'sish va boshqa ko'rsatkichlarni maqbul tarzda boshqaradi. Bundan tashqari, davlat

iqtisodiyotga bevosita aralashishi orqali ham o'z salohiyatini namoyon etadi. Masalan, ayrim strategik sohalar, milliy xavfsizlikka oid tarmoqlar va ijtimoiy ahamiyatga ega infratuzilmalarni boshqarish bevosita davlat zimmasiga yuklatilgan. Shu yo'l bilan iqtisodiy manfaatlarning muvozanati, jamiyat farovonligi va xavfsizligi ko'zda tutiladi. Bozor iqtisodiyotida davlatning faoliyati faqatgina boshqaruv va tartibga solish bilan cheklanib qolmaydi. Maksadli dasturlar qabul qilinadi, investitsion muhit rag'batlantiriladi, innovatsion faoliyatga yordam ko'rsatiladi, raqobat muhitini kuchaytirish, iste'molchilar huquqlarini va tadbirkorlar manfaatini himoya qilish choralarini ko'radi. Ushbu omillar iqtisodiy taraqqiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Keyingi yillarda iqtisodiyotni tarkibiy isloh qilish, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish, eksport salohiyatini yuksaltirish kabi ustuvor yo'nalishlar davlatning bevosita iqtisodiy faoliyati va bozor mexanizmlariga ta'siri kuchayganini ko'rsatadi [1].

Iqtisodiyotni boshqarishda davlat va bozor munosabatlari o'zaro uzviy bog'langan. Ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy muammolar faqat bozor kuchlari orqali hal etilmaydi. Iqtisodiy tengsizlik, ekologik muammolar, bandlik, byudjet taqchilligi, ijtimoiy himoya kabi masalalarda davlatning faol roli alohida ahamiyatga ega. Aynan hukumat tashabbusi bilan sog'liqni saqlash, ta'lim, transport va kommunikatsiyalar sohasida ijtimoiy ahamiyatli loyihalar amalga oshiriladi, shu asosda iqtisodiyotning barqaror ishlashi kafolatlanadi. Davlat fiskal siyosati orqali soliqlar va byudjet xarajatlarini boshqaradi, davlat xaridlari orqali milliy ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, aholi bandligini oshirish, byudjet mablag'larini ijtimoiy himoyalarga yo'naltirish orqali ham iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashadi. Monetar siyosat yordamida esa pul massasini tartibga solib, inflyatsiya va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni maqbul darajada ushlab turadi. Markaziy bank faoliyati orqali kreditlash siyosati, milliy valuta barqarorligini ta'minlash kabi masalalarga alohida urg'u berib, iqtisodiyotni zarur darajada muvofiqlashtiradi. Davlatning iqtisodiyotdagi roli rivojlangan mamlakatlarda, shuningdek, davlat islohotlarni boshlab bergan va rivojlanayotgan mamlakatlarda har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Rivojlangan davlatlarda, odatda, bozor mexanizmlari asosiy harakatlantiruvchi kuch hisoblansa-da, davlatning makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash, ijtimoiy sohalarni

rivojlantirishdagi roli yuqori baholanadi. Rivojlanayotgan davlatlarda esa iqtisodiy bazani mustahkamlash, ishlab chiqarish tarmoqlarini modernizatsiya qilish, ijtimoiy sohalarda infrastrukturani rivojlantirish davlatning faol aralashuvini talab qiladi. Davlat va bozor mexanizmlarining o'zaro ta'siri doimiy izlanish va takomillashtirish jarayonidir. Ijtimoiy adolat, bandlik, daromadlarning adolatli taqsimlanishi, iqtisodiy xavfsizlik va barqarorlikka erishishda davlat va bozor kuchlari muvozanatiga zarurat seziladi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar nuqtai nazaridan ham davlatning iqtisodiyotni liberallashtirish, bozor mexanizmlarini takomillashtirish, sharoit yaratish orqali ko'proq normativ-regulyativ roli kuchayib bormoqda. Barqaror iqtisodiy o'sishga erishish, zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish, raqobatbardosh muhit yaratish davlat siyosatining muhim yo'nalishlariga aylangan. Bozor mexanizmlarining uzviy faoliyat yuritishini ta'minlash uchun davlat qonunchilik bazasini mustahkamlash, huquqiy himoya, soliqlar va sarmoya muhitini takomillashtirish bo'yicha ko'plab choralarni ko'radi. Normativ-huquqiy asoslarning zamonaviy talablarga javob berishi, tadbirkorlik faoliyatini soddalashtirish, iqtisodiy erkinlik darajasini oshirish ham bevosita davlat ishtirokining natijasidir [2].

Ijtimoiy himoya, kambag'allikka qarshi kurash, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarini rivojlantirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash borasida davlatning iqtisodiy faolligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'nalishlarda qabul qilinadigan siyosiy va ijtimoiy qarorlar bozor iqtisodiyoti mexanizmlari bilan uyg'unlashganda, ijtimoiy-iqtisodiy muvozanat yuzaga keladi. Shuningdek, davlat iqtisodiy islohotlarni o'tkazishda institutsional muhitni shakllantiradi, zamonaviy boshqaruv tizimini joriy etadi, korrupsiyaga qarshi kurash sohasida qat'iy choralar ko'radi. Bozor mexanizmlarining samarali ishlashi uchun institutsional omillar, huquqiy xavfsizlik, iqtisodiyotni tartibga soluvchi mustahkam tizimlar zarur. Ushbu omillar mavjud bo'lsa, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida investitsiyalar hajmi oshadi, ichki va tashqi investitsiyalar oqimi ko'payadi, jamiyat taraqqiyoti uchun ijobiy sharoitlar paydo bo'ladi [3].

Iqtisodiy tarmoqlarda davlat aralashuvi, asosan, ijtimoiy himoya, strategik tarmoqlar, tabiiy monopoliya va ekologik xavfsizlik sohalarida kuchli bo'lib, boshqa sohalarda esa

sifatli xizmatlar yaratish uchun bozor mexanizmlarining ustuvorligi ta'minlanadi. Taraqqiyot bosqichiga qarab, davlat o'z siyosatini moslashtiradi hamda jamiyat ehtiyojidan kelib chiqib samarali boshqaruv strategiyasini ishga tushiradi. Davlat iqtisodiyotdagi rolini milliy manfaatlarni ta'minlash, aholini ijtimoiy himoya qilish, bozor islohotlarini qo'llab-quvvatlash, ishsizlik va inflyatsiyani nazorat qilish orqali ko'rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy bozorda davlat iqtisodiy samaradorlik, barqarorlik, ijtimoiy tenglik, sarmoyalar jalb etilishi va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun sharoit yaratishga harakat qiladi. Ko'p hollarda davlat iqtisodiyotning faqat tartibga soluvchi emas, balki direkt investitsiya qiluvchi, strategik rivojlanishni boshqaruvchi, ta'lim va ilmfan sohalariga ustuvor ahamiyat beruvchi subyekt o'laroq maydonga chiqadi. Ichki va tashqi sharoit o'zgarishiga mos ravishda bozor mexanizmlari va davlat boshqaruvi o'rtasida optimallashtirishga intililadi [4].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, davlatning iqtisodiyotni boshqarishdagi roli va bozor mexanizmlariga ta'siri zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas va o'zaro bog'liq qismidir. Bozor kuchlari orqali samarali natijalarga erishish uchun davlat tomonidan yaratib beriladigan normativ-huquqiy, institutsional, moliyaviy va sarmoyaviy sharoitlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Davlat iqtisodiyotni tartibga solish omili sifatida iqtisodiyot barqarorligi, ijtimoiy adolat va taraqqiyot, investitsion muhitni yaxshilash, soliq va monetar siyosat bilan bozor mexanizmlarini rivojlantirishga yaqindan ko'maklashadi. Iqtisodiyotda yuzaga keladigan muammolar va imkoniyatlar davlat va bozorning uzviy hamkorligini takomillashtirish, yanada samarali boshqaruv tizimini shakllantirishni talab qiladi. Shu bois, zamonaviy bozorda davlat va bozor mexanizmlari uyg'unligi har bir mamlakat taraqqiyotida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdug'aniev, B.A. (2019). Bozor iqtisodiyotining shakllanishi va rivojlanishida davlatning o'rni. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2(3), 15-21.

2. Amonov, H.G. (2018). Davlatning iqtisodiyotni tartibga solishdagi zamonaviy mexanizmlari. O‘zbekiston iqtisodiyoti, 4(2), 33-39.
3. Eshonqulov, D. (2021). Bozor iqtisodiyotida davlatning rolini takomillashtirishning dolzarb masalalari. O‘zbekiston iqtisodiy fanlari axborotnomasi, 6(1), 22-30.
4. Jumanazarov, A. (2020). Bozor munosabatlari rivojlanishida davlatning zamonaviy yondashuvlari. Iqtisodiyot va ta’lim, 5(2), 13-19.
5. Karimov, U.A. (2017). Davlat va bozor mexanizmlarining o‘zaro ta’siri: nazariy va amaliy jihatlar. Iqtisodiy nazariya, 3(1), 41-48.
6. Mamatov, S. (2022). Iqtisodiy islohotlar va davlat boshqaruvining o‘zaro munosabati. O‘zbekiston iqtisodiy sharhi, 9(2), 52-59.
7. Musaev, B. (2019). Iqtisodiyotda davlat ishtirokining zamonaviy tendensiyalari. Innovatsion rivojlanish, 1(3), 25-34.
8. Rasulov, Sh.S. (2021). Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyasini boshqarish muammolari. Moliyaviy tahlil, 8(4), 44-51.